

İran'ın Su Krizi ve Bölgesel Etkileri

İran'ın büyüyen su krizinin birbiriyle ilişkili pek çok boyutu bulunmaktadır. Bunlar arasında kentsel su taleplerinin karşılanabilmesinin getirdiği sıkıntılar, tarımsal sulama ihtiyaçlarının yarattığı sorunlar, başarısız su yönetiminin getirdiği çevresel sorunlar ve sınıraşan su paylaşım meseleleri yer almaktadır.

Vakur SÜMER

Son haftalarda İran'dan yükselen sesler, ülkenin giderek artan ölçüde bir su krizi yaşamakta olduğuna işaret etmektedir. Uzun yıllara yayılan yanlış ve yetersiz su yönetim geçmişi, iklim değişikliğinin artan olumsuz sonuçlarının da etkisiyle, İran'daki su sorununun hızla kötüleşmesine neden oldu. Ortadoğu'nun en büyük yüzölçümüne ve nüfusuna sahip ülkelerinden biri durumundaki İran'ın su sorunları yalnızca kendisi bağlamında değil, aynı zamanda tüm bölge için de potansiyel riskler barındırmaktadır. Öte yandan, İran'daki su yönetim problemleri, eğer iyi yönetilebilirse, yine tüm bölge için yeni sınıraşan işbirlikleri ve yatırım imkânlarını ve dolayısıyla ekonomik kalkınma senaryolarını da bünyesinde taşımaktadır.

İran'ın büyüyen su krizinin birbiriyle ilişkili pek çok boyutu bulunmaktadır. Bunlar arasında kentsel su taleplerinin karşılanabilmesinin getirdiği sıkıntılar, tarımsal sulama ihtiyaçlarının yarattığı sorunlar, başarısız su yönetiminin getirdiği çevresel sorunlar ve sınıraşan su paylaşım meseleleri yer almaktadır.

İran, bulunduğu coğrafi ve iklimsel koşullar itibarıyla su konusunda şanslı ülkelerden biri sayılmamaktadır. Hazar Denizi kıyısındaki dar bir şerit dışında yarı-kurak ve kurak iklim özellikleri gözlenen ve coğrafyasının bir kısmı çöl olan İran'ın büyük çoğunluğunda yetersiz denebilecek yağış istatistikleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, İran'daki su yetersizliği öteden beri dikkatle izlenmesi gereken bir olguydu. Ne var ki, ülkede hüküm süren geleneksel yaşam tarzı ve mevcut su kaynaklarının görece etkin kullanımıyla yirminci yüzyıla kadar fazla sorun oluşturmayan su kaynakları kısıtı, endüstrileşme, kırsaldan kentlere göç, büyük çaptaki nüfus artışları ve modern yaşama koşut olarak kişi başı su tüketimlerinin giderek artmasıyla problemleri bir hal almaya başladı.

Bu çerçevede henüz 1979 Devrimi öncesindeki yıllarda dahi İran'da bir su krizi ufukta belirmişti. Şah döneminde yeterince başarılı olamayan kalkınma hamlesi, sonraki dönemde yerini İran-İrak Savaşı'nın yıkıcılığına bıraktı ve giderek artan ekonomik baskılar nedeniyle, hatırı sayılır petrol gelirlerine rağmen, ülkenin su problemlerini aşacak çabalar bir türlü istenen başarıya ulaşamadı ve günümüzün çok daha karmaşık düzlemine ulaşıldı.

İran, bölgesindeki su kriziyle ilgili olarak komşularındaki 'düşüncesiz' baraj projelerine suç bulmaktadır, ancak İran'ın dünyanın en fazla baraj inşa etmekte olan ülkelerinden biri olduğu gerçeği bu argümanla bir tezat oluşturmaktadır.

İslam Devrimi sonrasında giderek artan kentlere göç olgusu, İran'ın büyük şehirlerini aşırı su baskısı altına soktu ve ülkedeki pek çok kentsel alanda nüfus yoğunlukları, uzak bölgelerden su teminini zorunlu kılacak ölçüde yükseldi. En belirgin örnek durumundaki Tahran'ın nüfusunun son altmış yılda altı katından fazla arttığı biliniyor. Daha da kötüsü, mevcut su kısıtına rağmen kentsel kişi başı su tüketimlerinin dünya ortalamalarının çok üstünde seyretmesi, büyük bir israfa da işaret etmektedir. Genel kabul gören yaklaşıma göre günde 100-120 litre, bir kişinin makul su kullanım ihtiyacı sınırını oluşturmaktadır. Tahran'da ise günlük kişi başı su kullanımı 400 litre ortalamasında bulunmaktadır. Ayrıca, eskiyen su altyapıları nedeniyle ciddi boyutlarda su, henüz musluklara ulaşmadan toprağa karışmaktadır.

Tahran yönetimi, artan kentsel su taleplerini çözüme baskısı altında, politik olarak daha fazla başa çıkılabilir olan arz odaklı çözümlere yönelmiştir. Zira, talep odaklı çözümlerin (örneğin su fiyatlandırmasında maliyetlerin tam karşılanması) kimi zaman geniş halk kesimlerinde hoşnutsuzluklar yaratabildiği bilinmektedir. Bu çerçevede, uzak bölgelerden büyük metropollere su getirilmesi, diğer bir ifadeyle havzalar arası su transferleri, İran'ın su gündeminin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Ancak, bu çözüm seçeneğinin iki önemli sakıncası bulunmaktadır.

Birincisi, suyun alınacağı bölgedeki su varlığı ciddi tehdit altına girebilmektedir. Yeterli sosyo-ekonomik ve çevresel etki değerlendirmeleri yapılmadan gerçekleştirilecek projeler, etnik bir mozaik durumundaki İran'da, su konusuyla sınırlı kalmayacak biçimde ve ölçüde yönetim aleyhinde birtakım olayları tetikleyebilir (Bunun tek istisnası Hazar Denizi ya da Umman Denizi gibi tuzlu su kaynaklarından desalinasyon yaparak arıtılmış su elde etmek ve bunu kentsel merkezlere

nakletmektir ki, bu oldukça pahalı bir alternatiftir). İkinci olarak, su transferlerinin, su ihtiyacı bulunan bölgedeki hatalı kullanım biçimlerinin aynen sürdürülmesine katkıda bulunduğu, söz konusu bölgeye yeni göçleri tetikleyebildiği ve uzun vadede çözmesi gereken sorunu aslında büyüttüğü belirtilmektedir. İşte İran yönetimi, bir yandan kentsel su sorunlarıyla baş edebilmek için acil durumdaki su ihtiyaçlarını gidermek için hızlıca uygulamaya konulabilecek projelere bel bağlamak ve bunların uzun erimli sonuçlarına katlanmak ile talep merkezli çözümler, eğitim ve farkındalık artışı gibi tedrici başarı getirecek çözümler arasında bir ikilemede kalmış durumdadır.

İran tarımı da su krizinden artan ölçüde etkilenmektedir. Her ne kadar İran artık kentsel nüfusun ağırlıklı olduğu bir ülke durumuna gelmiş ise de, kimi hassas bölgelerde kırsal/tarımsal nüfus önemini korumaktadır. Bu bölgeler hâlihazırda kentsel merkezlere kıyasla daha fakir ve pek çok örnekte farklı etnik kökenden gelen insanlardan oluşmaktadır. Su kısıtı, tarımsal faaliyetlerin gelir getiriciliğini azaltmaktadır. Bu durumda insanlar fakirlik sarmalında dibe doğru ilerlemekte ya da tarlalarını terk etmekte, üretim yapmayı bırakmaktadır. Farklı etnik grupların artan oranda fakirleşmesi, bilinen riskleri beraberinde getirmektedir. Tarımdan çıkan nüfus da üç açıdan sakınca yaratmaktadır: İlk, tarımsal üretim azalmakta ve ülkenin gıda güvenliği bağlamında dışa bağımlılığı artmaktadır. İkinci olarak, tarımsal üretimin olmadığı topraklarda, erozyon ve çölleşme çok daha kolay ve hızlı gerçekleşmektedir. Tarımsal toprakların kalıcı olarak kaybı ve artan çölleşme, İran açısından çok önemli bir problemdir. Üçüncü olarak, önceden tarımda çalışan işgücü, vasıfsız işçi olarak kentlere gelmekte ve ekonomik zorluklarla yaşamaya çalışmakta ve yönetime muhalif bir tutum geliştirebilmektedir. Bu nedenle İran, tarımda çalışan nüfusun temel gereksinimi durumundaki suyun temini konusunda üçayaklı bir strateji üzerinde çalışma yapmaktadır: Birincisi, kendi iç akarsularında artan sayıda baraj, gölet vb. depolama tesisleriyle kurak dönemde çiftçinin sulama yapabilmesine çalışmaktadır. İkinci olarak, uzak bölgelerden su temini projelerine yönelmektedir. Üçüncü olarak, sınıraşan su kaynakları üzerinde yeni projelere girişmektedir. İşte bu üçüncü seçenek, bölgedeki kritik su dengelerini bozucu etki yaratma

İran tarımı da su krizinden artan ölçüde etkilenmektedir. Her ne kadar İran artık kentsel nüfusun ağırlıklı olduğu bir ülke durumuna gelmiş ise de, kimi hassas bölgelerde kırsal/tarımsal nüfus önemini korumaktadır.

potansiyeli taşımakta; sonuçları Ortadoğu'nun, hatta Orta Asya'nın istikrarına zarar verebilecek eylemleri akla getirmektedir.

Son dönemde Irak ve Afganistan ile yaşanan gerilimlerin, yerini, sınıraşan su kaynaklarının adilane paylaşımına yönelik işbirliği çabalarına bırakması en başta İran'ın çıkarıdır. İran, bölgesindeki su kriziyle ilgili olarak komşularındaki 'düşüncesiz' baraj projelerine suç bulmaktadır, ancak İran'ın dünyanın en fazla baraj inşa etmekte olan ülkelerinden biri olduğu gerçeği bu argümanla bir tezat oluşturmaktadır. Bu çerçevede, genel olarak bölgenin ve özel olarak İran'ın çıkarına olan yaklaşım, ilkeler üzerinde bir mutabakat sağlanması idealine yönelik çalışmaktır.

Öte yandan, tarımda su temini –verimsiz uygulamalar sürdürdüğü müddetçe– başlı başına bir çözüm olmaktan da uzaktır. Pamuk üretimini artırma amacıyla aşırı su çekimine bağlı olarak Orta Asya'da Aral Gölü'nün neredeyse kaybolması örneğinin bir benzeri İran'ın Urmiye Gölü özelinde yaşanmaktadır. Urmiye Gölü'nün kurtarılması için kapsamlı ve pahalı projelere ihtiyaç duyulmaktadır. Yine ülkedeki pek çok sulak alanın tarımsal amaçlı aşırı su kullanımı nedeniyle kalıcı olarak yok edildiği de bilinen bir gerçektir.

İran yönetimi, ülkenin içinden geçmekte olduğu su kriziyle ilgili olarak iklim değişikliğine de önemli bir rol biçmektedir ve bu çerçevede küresel iklim değişikliği politikalarında aktif rol almaktadır. İklim değişikliğinin İran toprakları üzerinde önemli olumsuz etkiler doğurduğu bir gerçekliktir, ancak bu durum ülkenin uzun yıllara sâri başarısız su yönetimi tecrübesini gölgeleyemeyecek ölçüdedir. İran'ın su krizinin aşılmasında en önemli eşik, içsel ve yapısal sorunların çözümünde mündemiçtir. ○

Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi